

Гора В'ячеслав
старший викладач кафедри
економіки та управління,
факультету управління,
Академія пожежної безпеки
ім. Героїв Чорнобиля МНС України
м. Черкаси

КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК ФАКТОР ПРОФЕСІЙНОЇ УСПІШНОСТІ У МАЙБУТНІХ КЕРІВНИКІВ ОПЕРАТИВНО- РЯТУВАЛЬНОЇ СЛУЖБИ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ

У статті досліджуються підходи до визначення суті поняття комунікативна компетенція. Автор аналізує особливості професійного спілкування працівників органів МНС.

Ключові слова: *компетентність, професійне спілкування.*

В статье исследуются подходы к определению сути понятия коммуникативная компетенция. Автор анализирует особенности профессионального общения работников органов МЧС.

Ключевые слова: *компетентность, профессиональное общение.*

In the article, going is probed near determination of essence of concepts communicative jurisdiction. An author analyses the features of professional intercourse of workers of organs of MINISTRY of emergency measures.

Key words: *competence, professional intercourse.*

Професійна діяльність керівника оперативно-рятувальної служби цивільного захисту безпосередньо належить до групи комунікативних професій, а її ефективність залежить від знань, умінь, навичок, здібностей у сфері спілкування. Основний зміст цієї діяльності складає комунікативний процес, тому спілкування в даній галузі можна розглядати як професійне, а відповідні комунікативні якості – як професійно важливі якості особистості працівника МНС України.

У професійній діяльності працівники оперативно-рятувальної служби цивільного захисту мають справу з конкретними людьми з різними рівнями

професійної компетентності, загальної й професійної культури. Керівники оперативно-рятувальної служби та наглядово-профілактичної діяльності МНС України безпосередньо організують постійну роботу з упередження та ліквідації надзвичайних подій та ситуацій. Від їхньої майстерності переконувати і мобілізувати підлеглих залежить успіх у виконанні оперативно-службових завдань. У зв'язку з цим виникає необхідність формування уміння вибудовувати особливу, несхожу на попередній досвід стратегію й тактику спілкування. Саме від комунікативних здібностей, знання загальних та специфічних особливостей професійного спілкування, спрямованості залежить забезпечення гуманістичних взаємин у професійній діяльності. Тому одним із найважливіших завдань вищих навчальних закладів, які здійснюють підготовку майбутніх працівників МНС, є розвиток їхнього комунікативно-професійного потенціалу, формування на цій основі відповідної компетенції ділової й міжособистісної взаємодії й готовності до здійснення функцій професійного спілкування.

На цей час у теорії та практиці накопичено значний матеріал, який є основою наукового підходу до формування комунікативної компетенції в процесі підготовки майбутніх спеціалістів різної сфери діяльності. У працях військових педагогів удосконалення умінь та навичок спілкування досліджується: як складова культури відносин вихователя з курсантами і колегами (М. Видиш, М. Тарнавський, Ю. Юрчук); як резерв удосконалення організації навчально-виховного процесу (В. Балашов, О. Діденко, В. Чернявський); як умова, що сприяє встановленню ефективних стосунків між молодим педагогом та курсантами і колективом (Ю. Кудінов, В. Корчев, В. Зелений); як один із напрямів розвитку творчого стилю діяльності (С. Капітанець, С. Полторак, І. Сніцар). Професійне спілкування у контексті Я-концепції, внутрішньої позиції, соціальних установок, самоактуалізації особистості розглядається у працях Р. Бернса, Б. Братуся, Л. Божович, О. Леонтєва, А. Маслоу, К. Роджерса, С. Рубінштейна. Проблему ролі професійного спілкування у становленні особистості спеціаліста розглядали О. Баєва, О. Батаршев, Т. Григор'єва, І. Зимня, Є. Ільїн, Е. Ісаєв, М. Каган, Н. Ключєва, З. Косорецький, Ю. Крижанська, Б. Паригін, Е. Руденський, В. Семіченко, Н. Шевандрін. Аспекти формування стилю професійної міжособистісної взаємодії, готовності до особистісно орієнтованого спілкування розкриваються у дисертаційних дослідженнях К. Богатирьова, В. Зінкевічус, М. Ковалєва, В. Лівенцової, Л. Савенкової, Н. Соболя, М. Тоби. Разом із тим, зазначені напрями досліджень не вичерпують усіх питань професійної підготовки, а головне – не розкривають проблеми розвитку майбутнього керівника оперативно-рятувальної служби МНС України з

позицій формування основ професійного спілкування.

Метою статті є поглиблення розуміння дефеніції комунікативної компетентності в професійній діяльності майбутніх керівників оперативно-рятувальної служби цивільного захисту.

Завдання. Здійснити аналіз психолого-педагогічної літератури, пов'язаної з визначенням термінологічних комунікативної компетентності, її сутності, структури та розвитку під час підготовки до професійної діяльності майбутніх керівників оперативно-рятувальної служби цивільного захисту.

Готовність курсантів до професійного спілкування пов'язана з діяльністю самих майбутніх офіцерів. Серед суб'єктивних критеріїв можна виокремити : успішність, професійні комунікативні навички, психологічна готовність до професійного спілкування (комунікативна компетентність), мотивація до професійної діяльності комунікативного спрямування. Успішність вивчення гуманітарних дисциплін означає належну обробку та засвоєння інформації, виконання комунікативних завдань, поступове та систематичне накопичення знань, умінь та навичок щодо професійного спілкування, підготовку доповідей та виступів, дискусій на заняттях, участь у рольових іграх.

Професійні комунікативні навички стосуються уміння застосовувати здобуті знання на практиці, самостійності, творчого підходу, самоуправління, захопленості видами професійної діяльності комунікативного спрямування, які впливають на формування готовності до професійного спілкування.

Мотивація професійної діяльності комунікативного спрямування забезпечує бажання і прагнення вдосконалювати себе в обраній спеціальності, позитивну внутрішню мотивацію щодо майбутньої службової діяльності.

Професійна готовність майбутнього офіцера – справа державна. Однак спостереження свідчать, що ВНЗ готує лише спеціалістів – людей, які уміють працювати з бойовою технікою, володіють науково-технічними знаннями, вміють застосовувати свої знання з електротехніки та радіотехніки, однак не вміють спілкуватися на професійному рівні [2]. Це є однією з проблем формування професійної компетентності майбутніх офіцерів.

Професійну компетентність майбутнього офіцера можна представити як якісну характеристику особистості фахівця, що включає систему науково-теоретичних знань, у тому числі спеціальних знань у галузі військової науки, професійних умінь і навичок, досвіду, наявність стійкої потреби у набутті компетентності, інтересу до професійної компетентності свого профілю.

На сучасному етапі розвитку МНС України майбутні фахівці

оперативно-рятувальної служби повинні ґрунтовно володіти професійними знаннями, уміннями та навичками, серед яких важливе місце посідає готовність до професійного спілкування та комунікативні уміння. Індивідуальна виховна робота з особовим складом здійснюється відповідно до вимог Конституції України, Закону України «Про правові засади цивільного захисту», інших законів України, нормативних актів Президента України, Кабінету Міністрів України та МНС України, зокрема, Положення про організацію та проведення індивідуальної виховної роботи з особами рядового і начальницького складу та працівниками органів і підрозділів цивільного захисту № 177 від 06.03.2008 року, метою якого є виховання підготовленого, висококваліфікованого, морально загартованого, дисциплінованого, пильного і мужнього працівника, який може стійко переносити високі фізичні та моральні навантаження, психологічні стреси, долати труднощі служби. Проведення індивідуальної роботи з особовим складом передбачає систему виховних заходів, які проводяться з урахуванням індивідуальних особливостей працівника і спрямовані на формування в нього необхідних комунікативних умінь і навичок, високих професійних і особистісних якостей.

Однак у процесі психолого – педагогічної діяльності, особливо при вивченні гуманітарних дисциплін, викладачі досить часто стикаються з ситуацією, коли курсанти не готові до активного професійного спілкування завдяки рівню свого розвитку або недостатнього рівня мотивації. Тому виникає необхідність своєчасної селекції таких курсантів із метою визначення та застосування адекватних заходів щодо корегування їхньої навчальної діяльності.

Розв'язання завдань підготовки майбутніх фахівців оперативно-рятувальної служби з високим рівнем професійної компетентності, з творчим мисленням, професійними комунікативними навичками, що відповідають вимогам сьогодення, безпосередньо залежить від змісту і технології навчально-виховного процесу. Тому, для забезпечення формування достатнього рівня готовності курсантів як майбутніх керівників до професійного спілкування потрібно дати визначення та розглянути поняття «комунікативна компетентність», його сутність та структуру.

Під комунікативною компетентністю розуміють здатність встановлювати і підтримувати необхідні контакти з іншими людьми, певну сукупність знань, умінь і навичок, що забезпечують ефективне спілкування [6]. Вона передбачає уміння змінювати глибину і коло спілкування, розуміти і бути зрозумілим для партнера зі спілкування. Комунікативна компетентність формується в умовах безпосередньої взаємодії, тому є результатом досвіду спілкування між людьми. Цей досвід набувається не тільки у процесі безпосередньої взаємодії, а також опосередкованої, в тому числі з літератури, театру, кіно, з яких людина отримує інформацію про характер комунікативних ситуацій, особливості міжособистісної взаємодії і засоби їхніх вирішень. У

процесі опанування комунікативної сфери людина запозичує з культурного середовища засоби аналізу комунікативних ситуацій у вигляді словесних і візуальних форм.

Розглянемо структуру комунікативної компетентності. Якщо спиратися на прийняту у науковій психології структуру спілкування, що включає перцептивний, комунікативний й інтерактивний аспекти [2], то комунікативну компетентність можна розглядати як складову спілкування. Тоді комунікативний процес розуміється як «інформаційний процес між людьми як активними суб'єктами, з урахуванням стосунків між партнерами» [8]. Тобто, виникає «вузьке» поняття «комунікація». Незважаючи на це, часто «комунікацію» розуміють як синонім спілкування, підкреслюючи, що «комунікативний вплив є психологічним впливом одного комуніканта на іншого з метою зміни його поведінки» [2]. Це означає, що відбувається зміна самого типу стосунків, які склалися між учасниками комунікацій. Є й широке розуміння «комунікації», яке застосовується у зв'язку з розвитком системи масових комунікацій у суспільстві.

Виокремлюють такі складові комунікативної компетентності:

- орієнтованість у різноманітних ситуаціях спілкування, яка базується на знаннях і життєвому досвіді індивіда [7];
- спроможність ефективно взаємодіяти з оточенням завдяки розумінню себе й інших при постійній видозміні психічних станів, міжособистісних стосунків і умов соціального середовища [7];
- адекватна орієнтація людини в самій собі – власному психологічному потенціалі, потенціалі партнера, у ситуації;
- готовність і вміння будувати контакт із людьми [4];
- внутрішні засоби регуляції комунікативних дій [6];
- знання, вміння і навички конструктивного спілкування [9];
- внутрішні ресурси, необхідні для побудови ефективної комунікативної дії у визначеному колі ситуацій міжособистісної взаємодії [10].

Таким чином, комунікативна компетентність постає як структурний феномен, що містить такі складові: цінності, мотиви, установки, соціально-психологічні стереотипи, знання, вміння, навички.

В. Ляудіс, А. Матюшкіна, А. Пономарьова виділяють два типи діяльності і відповідно два типи завдань: креативні (продуктивні) і рутинні (репродуктивні), що відображаються в аналізі процесу спілкування [11]. Ситуація, яка потребує виходу за межі стереотипів, установок, ролей, які склалися, завжди передбачає продуктивне спілкування. Репродуктивне, або стандартизоване спілкування передбачає взаємодію «за стандартом», «за сценарієм». Можна вказати і на зовнішнє, поведінкове, оперативно-технічне і індивідуально-значеннєве спілкування [11]. А. Добрович у своїх працях розрізняє конвенційне, примітивне, маніпулятивне, стандартизоване, ігрове, ділове і духовне спілкування [5].

Людина завжди перебуває у контакті з іншим – партнером реальним, уявним, обраним, нав'язаним і т.п. Інваріантними складовими спілкування є такі компоненти, як партнери-учасники, ситуація, завдання. Варіативність же пов'язана з характеристиками самих складових – партнерів зі спілкування,

ситуацій, цілей спілкування. Тому компетентність у спілкуванні передбачає розвиток умінь адекватної самооцінки, орієнтації людини в самій собі – власному психологічному потенціалі, потенціалі партнера, у ситуації і завданні [11].

Отже, комунікативна компетентність як інтегральна якість особистості, яка виконує функцію адаптації й адекватного функціонування особистості в соціумі, містить установки, стереотипи, позиції спілкування, ролі, цінності тощо особистості, «інструмент, який рефлексує», творчий потенціал особистості.

Комунікативна компетентність – це система внутрішніх ресурсів ефективної взаємодії: позицій спілкування, ролей, стереотипів, установок, знань, умінь, навичок. Компетентність є готовністю та здатністю людини діяти в будь-якій сфері. Можна цілком підтримати думку пр. те, що компетентність передбачає володіння людиною відповідною компетенцією, яка включає її особистісне ставлення до неї та предмета діяльності. Компетентнісний підхід вимагає визначення «ключових компетентностей» рятувальника. Це поняття включає «підготовку високо свідомих, переконаних, сміливих і мужніх професіоналів, здатних піти на самопожертву, якщо виникає потреба» [12]. Компетентнісна у певній галузі людина володіє певними знаннями та здібностями, які дозволяють їй обґрунтовано судити про цю галузь й ефективно діяти в ній.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Александрова С.А. Тексти лекцій з дисципліни «Професійно-комунікативна компетентність» (для студентів 5 курсу всіх форм навчання напряму підготовки «Туризм», спеціальностей 7.050401 – «Туризм», 7.050402 – «Готельне господарство») / Укл.: Александрова С.А. – Харків : ХНАМГ, 2008 р. – С. 5-6.
2. Андреева Г.М. Социальная психология / Г.М. Андреева – М. : изд. «Аспект прогресс», 2000.
3. Бодалев А.А. Личность и общение / А.А. Бодалев. – М., 1982.
4. Введение в практическую социальную психологию / Под ред. Ю.М. Жукова, Л.А. Петровской, О.В. Соловьевой – М. : «Смысл» – 1996.
5. Добрович А.Б. Воспитателю о психологии и психогигиене общения / А.Б. Добрович – М. : «Просвещение», 1987;
6. Жуков Ю.М. Петровская Л.А., Растяжников П.В. Диагностика и развитие компетентности в общении / Ю.М. Жуков, Л.А. Петровская. – М., 1990.
7. Коллектив. Личность. Общение: словарь социально-психологических понятий / Под ред. Е.С. Кузьмина и В.Е. Семенова. – Л. : Лениздат, 1987.
8. Краткий психологический словарь / Под общ. ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского. – М. : Политиздат, 1985.
9. Крижанская Ю.С., Третьяков В.П. Грамматика общения / Ю.С. Крижанская, В.П. Третьяков – Л., 1990.

10. Основы конструктивного общения. Хрестоматия. Составители: Т.Г. Григорьева, Т.П. Усольцева. – М. : Изд: «Совершенство», 1997.
11. Петровская Л.А. Компетентность в общении / Л.А. Петровская. – М., 1989.
12. Спирин Л. Теория и технология решения педагогических задач / Л. Спирин. – М. : Российское педагогическое агентство, 1997.